

Filološko izročilo profesorja Antona Slodnjaka

Aleksander Skaza

Študija, ki jo posvečam profesorju Antonu Slodnjaku ob stoletnici Univerze v Ljubljani, poskuša prikazati delovanje tega izjemnega humanista z dveh vidikov, ustreznih vlogi in pomenu, ki ju je imela univerza za slovensko nacionalno in kulturno samobitnost v preteklosti in naj bi ju imela v pogojih globalizacije. Na začetku razmisleka o profesorjevem filološkem izročilu sem pozoren na to, kar kot rusist označujem s pojmom pesnika Aleksandra Sergejeviča Puškina »самостоянье человека«. V slovenskem prevodu bi to pomenilo držo pokončnega človeka, ki se zaveda, da niti titule niti odlikovanja niti cesarjeva/oblastnikova milost, ampak samobitnost spreminja človeka v zgodovinsko osebnost. Govoriti o filološkem izročilu profesorja Slodnjaka pa nadalje pomeni govoriti o intelektualni zapuščini, ki nam jo daruje profesorjeva zvestoba filološki naravnosti in svojevrstni privrženosti trem temeljnim filološkim načelom:

1. etičnemu načelu filoloških prizadevanj,
2. zavesti o posebni naravi filologije in filologiji bližnjih ved in
3. tradicionalni arhitektoniki filologije (Averincev, 1972).

Filološko etično načelo se pri profesorju Slodnjaku izrazi v njegovi veri v pomen dediščine duha in besede, v veri v te vrednote kulture (še posebej nacionalne), ki jim je vredno posvetiti vse življenje. A bili bi nepozorni, če ne

bi upoštevali, da etičnost tega neuklonljivega, pokončnega človeka korenini v sprejemanju in razumevanju kulture kot celovitosti vsega, kar je človek kot individuum in družbeno bitje v obdajajočem ga svetu; če tega ne bi upoštevali, bi prezrli celost intelektualne podobe človeka Slodnjaka, v kateri ni samo um, kot bi dejal ruski filolog Mihail Gasparov, ampak je tudi vest, čut za socialno pravičnost in še kaj (Gasparov, 2008, 194).

O tem in takšnem intelektualcu – zgodovinski osebnosti – nam pričajo življenjske preizkušnje, ki jih je Slodnjak obvladoval in nadgrajeval z uporno voljo in ustvarjalno zavzetostjo. Naj opozorim samo na nekatere pomenljive preizkušnje v profesorjevem življenju.

V času šolanja v Mariboru je slovensko goriški podeželski dijak Anton na mariborski nemški gimnaziji v zadnjih letih Avstro-Ogrske (1912–1917) doživljal nacionalno in socialno diskriminacijo in moral svoje dostojanstvo braniti tudi s fizično silo. Slodnjak, ki je zavzetost za uveljavljanje slovenskega jezika in slovenske kulture izpričal že v pogovorih z gimnazijskimi sošolci in profesorji, se je v novonastali Državi SHS odločil za študij slavistike na novoustanovljeni ljubljanski univerzi. L. 1925 je bil med prvimi doktorji ljubljanske slavistike. A tudi v tem času so spremljale mladega filologa-slovenista težave. Slodnjakov učitelj Ivan Prijatelj je nameraval svojega odličnega študenta potem, ko je ta l. 1927 zaključil izpopolnjevanje na Jagelonski univerzi v Krakovu, nastaviti na mesto profesorja poljske literature na ljubljanski univerzi. Beograjski birokrati so to preprečili (Jurančič, 2000, 107 in 112–113). Spor z veljavnim akademikom Francetom Kidričem, starostjo slovenistov, je Slodnjaku po mnenju njegovega prijatelja Vilka Novaka preprečil, da bi po smrti Ivana Prijatelja nadaljeval njegovo delo na ljubljanski univerzi (Kmecl, 2000, 46). Zagnan filolog se ni vdal, nadaljeval je poučevanje, ki ga je začel l. 1927 na trgovski akademiji v Ljubljani, in se s slovenističnimi raziskavami uvrstil med vodilne slovenske literarne zgodovinarje. – Ob nemškem napadu na Jugoslavijo aprila 1941 se je vpisal med prostovoljce. V času okupacije je ves čas dejavno deloval v OF, bil v l. 1941 in 1942 za daljši čas zaprt, aprila l. 1945 so ga aretirali domobranci in tako je tudi konec vojne dočakal v zaporu in »za las ušel usodi ‘turjaških žrtev’« (Kmecl, 2000, 49; Jurančič, 2000, 113). – Med dogodki, ki so usodno vplivali na življenje profesorja Slodnjaka, bi omenil tudi za Filozofsko fakulteto precej klavno leto 1959. Politične intrige, a tudi v intelektualnih krogih kar prevečkrat prisotna

osebna razmerja, polna egocentričnega prestiža in egoističnih načrtov, so po izidu nemško pisane zgodovine slovenske literature (*Geschichte der slovenischen Literatur*, 1958) profesorja Slodnjaka odstranili z ljubljanske univerze (Kmecl, 2000). Vendar tudi to ni ustavilo profesorjevega vnetega raziskovanja, ustvarjanja in pedagoške dejavnosti – pedagoške v tujini (na univerzi v Frankfurtu), a tudi v domovini. Nam, svojim študentom, je ostajal prijazen sogovornik in mentor, spodbujal nas je k raziskovanju tako na področju slovenistike kot širše slavistike.

Zavest o posebni naravi filologije in filologiji bližnjih ved (torej tudi literarne zgodovine, »ljubljenke« profesorja Slodnjaka) se v profesorjevih delih izrazi v prepričanju, da te in takšne vede ne morejo postati »eksaktne znanosti«. To naj bi bile vede, ki, rekel bi, z vidika historične korekcije, temelječe na stvarnem poznavanju konkretnih zgodovinskih dejstev, onemogočajo subjektivnosti, da filologiji in njej sorodnim vedam nadene ali »narcisoidno« ali »solipsistično« masko; pri tem pa naj bi te vede vendarle ohranile umetniško načelo, dediščino dolgega druženja zgodovine z drugimi umetnostmi, še posebej tiste zgodovine, pri kateri je sam predmet obravnave (slovstvo/literatura) estetski predmet.¹

Tradicionalna arhitektonika filologije, usmerjena na realnost celovitega besedila z vidika »človeške razsežnosti«, se pri profesorju Slodnjaku ohranja v doslednem povezovanju besedila in njegove vrednosti z ustvarjalčevim življenjem,² v prikazovanju slovenske literature »kot uspeha ustvarjalne moči in svetovnonazorskega iskanja v socialnem in političnem življenju našega ljudstva« (*Pregled slovenskega slovstva*, 1934) in v obravnavi slovenske literature kot »mobilizacijske in organizacijske moči v narodovem razvoju«, kot literature, ki

1 Prim. o tem zapis o učitelju Ivanu Prijatelju, v katerem Slodnjak s simpatijo govori, kako se je v Prijatelju ob ponovnem potovanju v Rusijo (1904) in ob krajšem bivanju v Varšavi, Berlinu in Parizu pripravljala »nekakšna sinteza med intuitivno-doživljajskim in sociološkim spoznavanjem kulturnih in literarnih ter umetniških osebnosti in tokov«, in potem dodaja: »Ta način je uporabljal Prijatelj kasneje v zaključenih orisih posameznih literarnih osebnosti in njegova oblika je postala vzorec za našo literarno in umetniško esejistiko do naših dni. V univerzitetnih predavanjih o novejši slovenski literaturi (od 1919) pa je uporabljal in razširjal sociološko metodo s tem, da je z vzgledno, včasih kar utrujajočo podrobnostjo risal vse družbene pojave in dogodke v drugi polovici prejšnjega stoletja, pričakujoč srečnega trenutka, ko mu vzraste iz tega podrobnega poznavanja pogojev in okoliščin in iz intuitivnega doživljanja estetskih vrednot pesniški del tega razdobja – sinteza, ki bo pojasnila vse in bo obenem tudi sama veliko estetsko dejanje (vse podčrtal A. S.) in vreden sklep vsega, kar je bilo v avtorskih delih nekako šele zasnovano.« (Slodnjak, 1952, XII)

2 Prim. Slodnjakovo oznako Prijateljevega spisa o Antonu Aškercu iz l. 1913, v katerem naj bi Prijatelj odkrival »stvaren, jasen in pravičen literarni portret pokojnega epika«. S tem portretom in »izborom Aškerčevih najlepših balad in romanc« (Aškerčeva čitanka, 1913) naj bi Prijatelj pokazal »vrednost Aškerčevega dela in tragiko njegovega življenja« (Slodnjak, 1952, XLI).

da je »nastala iz duhovne oploditve slovenskega človeka s svetovno literaturo ter iz njegove želje po narodni enotnosti in svobodi« (*Geschichte der slovenischen Literatur*, 1958).

Predstavljena profesorjeva privrženost trem temeljnim filološkim načelom seveda ne nakazuje neke jasno izoblikovane teoretske osnove ali celovitega estetskega sistema. Upoštevanje »človekovih razsežnosti« in zvestoba umetniškemu načelu pogojuje po eni strani večkrat ugotovljeni odmik od »spekulativne in abstraktne misli« in po drugi strani posluš za mnogovrstno življenjsko konkretnost (Pogačnik, 1966, 38–41). Zaradi tega raziskovalna misel profesorja Slodnjaka zavrača shematizirani historizem in se zavzema za zgodovinsko obravnavo konkretno-eksistencialnega in neponovljivega toka dogodkov in z njimi povezanih pojavov; lahko bi rekli, da podobno kot Martin Heidegger sprejema oznaki »historisch« in »geschichtlich« kot antonima.

Poudarek je na slovu-besedi-logosu kot utelešenju človeka ustvarjalca. Pri profesorju Slodnjaku »auctores« premagujejo »artes« – neposredno proučevanje avtorjev in njihovih del ter njihovega mesta in usode v kulturi in življenju naroda je nad abstraktnim formaliziranim sistemom vedenja.

Pri profesorju Slodnjaku je prisotno substancialno sprejemanje ustvarjalca, umetnine in življenja kot eno. Avtor dela je pri njem navzoč v celoti dela. Profesor Slodnjak kakor da enači delo, še posebej njegovo vsebino, z avtorjem, torej s človekom določene dobe, določene biografije in določenega svetovnega nazora ter položaja v svetu. Ob tem se avtorjeva podoba skoraj spoji s podobo resničnega človeka. V tem je morda delna slabost, a hkrati tudi nekaj moči plemenitosti in zagnanosti častitljivega hermenevtika, bibliofila in učenjaka arhaične filologije, ki je namenjal posebno pozornost cenjenim besedilom in ustvarjalcem v skladu z razodetjem Božje besede v Janezovem evangeliju kot utelešenju Logosa, v katerem naj bi Bog spregovoril človeku in mu odprl možnost govora, da se izrazi, izpove, zaupa in ljubi. Profesor Slodnjak kot novodobni literarni zgodovinar posveča svojo pozornost tudi manj uveljavljenim ali celo pozabljenim delom – v skladu z demokratičnostjo novodobne filologije, bolje rečeno novodobne literarne vede; ob tem pa je njegova intelektualna radovednost intimno naravnana predvsem na izjemne ustvarjalce in stvaritve, na izjemne vrednote, kakršne so za nas Slovence France Prešeren in njegove *Poezije*, ki deloma ohranjajo veljavo Besede-Logosa kot univerzalnega življenjskega simbola. – Mnogo tega je prisotno tudi v njegovih

biografskih romanah *Slovenske trilogije* (romani o Prešernu – *Neiztrohnjeno srce*, Franu Levstiku – *Pogine naj pes* in Ivanu Cankarju – *Tujec*).

Zvestoba vrednotam filologije je omogočila učenjaku in pokončnemu človeku profesorju Slodnjaku, da je odgovoril svojim nasprotnikom dostojanstveno, filološko dostojanstveno (z nekoliko jeze, a brez zlobe!) z izdajo literarnozgodovinskega pregleda *Slovensko slovstvo* (1968), ki s podnaslovom »Ob tisočletnici Brižinskih spomenikov« nakazuje celovito zanimanje in zavzetost za slovensko besedo in njeno vlogo v zgodovini slovenskega naroda od začetkov »ustnega in pismenega jezikovnega ustvarjanja« do sodobnosti. Sodobnost zaključuje z obravnavo rojaka in enega takrat »največjih živečih pesnikov in pisateljev« Edvarda Kocbeka. Avtorja *Groze* predstavi profesor Slodnjak kot »začetnika in mojstra nove faze slovenskega slovstva, eksistencialistične ali bivanjske poezije« in kot človeka, katerega naj bi se »sreča in nesreča [...] dotikali le od zunaj, v notranjosti [pa naj bi] ostal vedno zamišljen in zbran, kakor bi bil posvečen v vprašanje vere, lepote, pravice in svobode« (Slodnjak, 1968, 515). – Tudi ta oznaka pesnika, pisatelja in človeka opozarja ob pozornosti, ki jo posveti tako Kocbekovim »umetniškimi in svetovnonazorskimi hotenjem« kot njegovemu družbenopolitičnemu delovanju, na profesorjevo filološko univerzalno naravnost, ki z ljubeznijo doživlja in obravnava besedo kot izraz celotnosti človeka ustvarjalca, vpetega v življenje in usodo naroda in človeštva.

Dejstvo, da je profesor Slodnjak končal pri Edvardu Kocbeku in prepustil predstavitev mlajših literarnih generacij in tokov v sodobni slovenski literaturi Jožetu Pogačniku, opozarja na še eno značilnost filološke obravnave – na historično distanco kot filološko prizadevanje ohraniti pravo mero v odnosu do sodobnih pojavov, ki so bolj predmet kritiškega vrednotenja in aktualizacije kot pa filoloških odgovorov na vprašanja »kaj«, »kako« in »od kod«.

Nakazana apologija filološkega izročila profesorja Slodnjaka sodobni literarni vedi/znanosti ne ustreza povsem. Avtor pregleda *Slovenska literarna veda od Trubarja do druge svetovne vojne* Darko Dolinar tako ugotavlja – stvarno –, da je »Slodnjak bistveno modificiral« miselno konstrukcijo pozitivistične literarne zgodovine, a da je pri tem »nacionalnoideološki opornik« te miselne konstrukcije še bolj poudaril in imel s svojimi predhodniki vred »težave z opredeljevanjem specifično literarnih značilnosti literature in njenim estetskim vrednotenjem« (Dolinar, 2018, 159). Na začetku 21. stoletja mimo teh ugotovitev in problemov

ne moremo. Upoštevati moramo tudi to, da je sodobni literarni znanosti v veliki meri tuj tudi »domala erotično zagnan odnos do literature«, ki ga pri profesorju Slodnjaku odkriva ob »svojevrstni človeški pravičnosti« Matjaž Kmecl (2000, 54). Zaradi vsega tega najbrž velja upoštevati tudi Kmeclovo v spletu zapisano pripombo, ki pravi, da je bil profesor Anton Slodnjak svojim slušateljem »bolj vzornik kot učitelj«. A če upoštevam, da je slovenska univerza odigrala za obstoj slovenske kulture in uveljavljanje slovenske državnosti neprecenljivo vlogo, potem bi dejal, da ne smemo pozabljati mesta in vloge izjemnih univerzitetnih profesorjev, kakršen je bil pokončni človek in novodobni filolog Anton Slodnjak; kot rusist bi pristavil, da smo mu dolžni низкий поклон za njegovo filološko naravnano in uravnano mero, za odgovornost in ljubezen do slovenske besede (ki jo nekateri z globalnostjo prevzeti znanstveniki, žal, zanemarjajo).

Literatura

- Averincev, S. S., pod geslom: Filologija, v: *Kratkaja literaturnaja ěnciklopedija*, Moskva 1990, str. 974–979.
- Dolinar, D., *Slovenska literarna veda od Trubarja do druge svetovne vojne*, Ljubljana 2018.
- Gasparov, M. L. in Gasparov, S. S., *Intelligencija i revoljucija*, v: *Intelligencija i revoljucija* (ur. Gasparov, M.L.), Moskva 2008, str. 187–198.
- Jurančič, J., Akademik dr. Anton Slodnjak in njegov kraj, v: *Literarno srečanje ob stoletnici rojstva prof. dr. Antona Slodnjaka* (ur. Hladnik, M. in Kocijan, G.), Ljubljana 2000, str. 103–117.
- Kmecl, M., Slodnjak 1959, v: *Literarno srečanje ob stoletnici rojstva prof. dr. Antona Slodnjaka* (ur. Hladnik, M. in Kocijan, G.), Ljubljana 2000, str. 45–55.
- Pogačnik, J., Profesor Anton Slodnjak, v: *Anton Slodnjak: Študije in eseji* (ur. Pogačnik, J.), Maribor 1966, str. 5–43.
- Slodnjak, A., *Pregled slovenskega slovstva*, Ljubljana 1934.
- Slodnjak, A., *Izbrani eseji in razprave Ivana Prijatelja I*, Ljubljana 1952.
- Slodnjak, A., *Geschichte der slovenischen Literatur*, Berlin 1958.
- Slodnjak, A., *Slovensko slovstvo. Ob obletnici Brižinskih spomenikov*, Ljubljana 1968.

Povzetek

Prispevek predstavi filološko naravnost profesorja Antona Slodnjaka z vidika treh temeljnih filoloških načel: 1. etičnega načela filoloških prizadevanj, 2. zavesti o posebni naravi filologije in 3. tradicionalne arhitektonike filologije.

Ključne besede: filologija, samobitnost, zgodovinska osebnost, literarna veda, zgodovinski vidik, umetniško načelo, »človeška razsežnost«, »auctores«, apologija